

A kvalitatív hiperkorrekció létrejöttében szerepet játszó nyelvi tényezők kvantitatív vizsgálata

A dolgozat a kvalitatív hiperkorrekció kvantitatív vizsgálatának leírását tartalmazza a (bV) és (bVn) (1) változó (2) és a -t végű igék (3) esetében. A jelenség leírásakor elsősorban bizonyos belső (nyelvi) tényezők szerepének vizsgálata került előtérbe.

A hiperkorrekció, mint bármely más nyelvi változás adekvát vizsgálata során fontos, hogy számot adjunk mind a külső (társadalmi, pszichológiai), mind a belső (nyelvi) tényezőkről, melyek befolyásolják a szóban forgó jelenség kialakulását, illetve előfordulásának gyakoriságát. A kvantitatív módszer alkalmazása pedig hozzájárul, hogy számszerűsíthető formában írjuk le a hiperkorrekciót, s ezzel a vizsgálatok megismételhetők lesznek.

Janda és Auger (1992, 195.) is észrevételezi, hogy ha a nyelvészetben hiperkorrekcióról esik szó, legtöbbször automatikusan a Labov munkáiból ismertté vált norma-túteljesítésre (áthidalás, kvantitatív hiperkorrekció) gondolunk, s rámutatnak a kvalitatív hiperkorrekció kvantitatív vizsgálatának szükségességére. Ez a magyar beszélőközösségekben méginkább igaz, ugyanis itt legalább olyan mértékben jellemző a tanulmányban tárgyalt túlhelyesbítés (túláltalánosítás, kvalitatív hiperkorrekció), mint a Labov-i. Ebből az észrevételből kiindulva jutottam arra a következtetésre, hogy nem árt a fogalmak tisztázásával kezdeni. Trudgill (1997, 54.) definíciója szerint a norma-túteljesítés során „a beszélőközösség második legmagasabb státuszú csoportja formális stílusváltozatokban gyakrabban használja a magasabb státuszt jelző változatokat, mint maga a legmagasabb státuszú csoport.” Ezzel szemben, amint azt az egyik terminus is sugallja, túlhelyesbítéskor kvalitatív változással számolhatunk, ugyanis „az alacsonyabb presztízsű nyelvváltozat beszélői a magasabb presztízsű változat formáit átveve tévesen elemzik a két változat közötti különbségeket, és a megfigyelt megfeleltetések alapján túláltalánosítják őket.” (Trudgill, 1997, 86.) A meghatározásokból is jól látható, hogy a két különböző típusú hiperkorrekció közti legnagyobb különbség abban van, hogy míg az első hatására a változás a norma irányába mutat, addig az utóbbi a normától való távolodáshoz vezet.

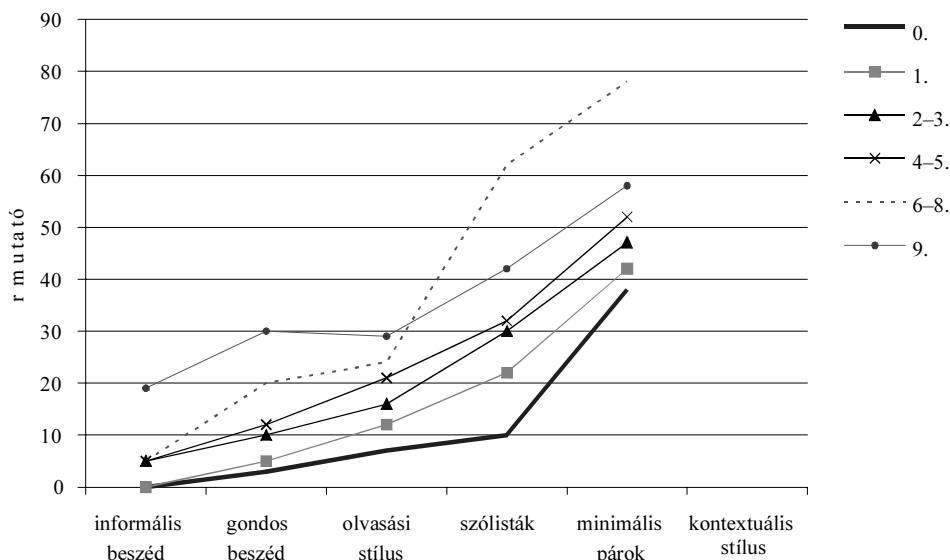
A kétfajta hiperkorrekciós jelenség közti különbséget a legplasztikusabban Labov (kvantitatív; 1.a. ábra), illetve Baugh (1992, 319.) modellje (kvalitatív; 1.b. ábra) szemlélteti.

A hiperkorrekció

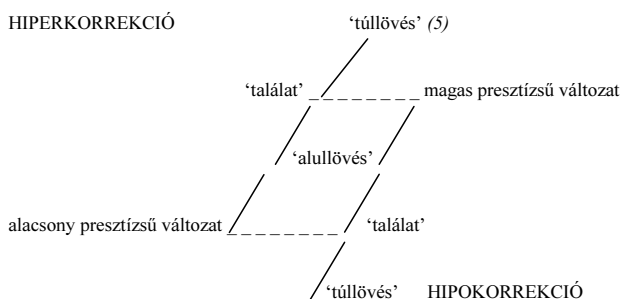
A hiperkorrekció kialakulásának fázisai

A témával foglalkozó korábbi tanulmányok (Pléh, 1990; valamint Pléh és Bodor, 2000) amellett érveltek, hogy a folyamat során, az I–IV. fázisban (2.a és 2.b ábra) két elmentéses erő harca figyelhető meg:

– természetes egyszerűsödési folyamatok, amelyeket a legkisebb erőfeszítés elve irányít (Zipf, 1949; Martinet 1955) – alulról jövő nyomás;

1.a ábra. A kvantitatív hiperkorrekció modellje (4) (Labov, 1973, 515.), [r]-es ejtés New York Cityben társadalmi osztály és beszédstílus szerint

1b. ábra A kvalitatív hiperkorrekció modellje (6)

– másodlagos kontroll, amely csökkenteni, illetve megszüntetni kívánja az egyszerűsödési folyamatokat – felülről jövő nyomás.

A 2.a és 2.b ábrák bemutatják, hogyan alakulnak ki a hiperkorrekt alakok az ideális kezdőállapotról kiindulva, ahol egy-az-egyhez megfeleltetés van változó, változat és kontextus között. Továbbhaladva a II., természetes redukciós fázisban, az 1. változó már két különböző változata ismert, amely mellett párhuzamosan még továbbra is használatban marad a 2. változó az eredeti, kiinduló állapotban. A 2. változat tehát már mindkét kontextusban használatos. A rendszer azonban az egyszerűsödés irányába halad, mivel a 2. változat kettős szerepet kezd betölteni: mind az 1., mind a 2. kontextusban használatos immár. Ebben a fázisban már jól látható, hogyan bomlik meg az egy-az-egyhez való megfeleltetés. A III. fázisban a 2. változat kontextusmentes stigmatizációját mutatjuk be. Ez azt jelenti, hogy a felülről jövő nyomás (nyelvművelés, oktatás) többnyire egy adott változatra, nem pedig általános alapelvekre (egy bizonyos változat egy bizonyos kontextusbeli használatára) irányul. A 2. változat kontextusmentes elítélése egy ellenreakciót vált ki. Ennek következtében a stigmatizált változatot már minden kontextusban próbálják elkerülni a nyelvhasználók, s a „biztonságos” 1. változat jelenik meg olyan kontextusokban is, ahol a norma szerint a 2. változatot várnánk. Az 1. változat kiterjesztett hasz-

I. Fázis – ideális kezdőállapot: 1:1-hez megfeleltetés

1. változó (bVn) – 1. változat [bVn] – 1. kontextus (inessivus)
2. változó (bV) – 2. változat [bV] – 2. kontextus (illatívis)

II. fázis – természetes redukciós folyamat

1. változó (bVn) -----
- 1. változat [bVn] – 1. kontextus (inessivus)
 - 2. változat [bV] – 1. kontextus (inessivus)
- (2. változó (bV) – 2. változat [bV] – 2. kontextus (illatívis))

III. fázis – stigmatizáció

[bV] változat kontextus mentes stigmatizációja

IV. fázis – hiperkorrekció

- (1. változó (bVn) ---
- 1. változat [bVn] – 1. kontextus (inessivus)
 - 2. változat [bV] – 1. kontextus (inessivus))
2. változó (bV) -----
- 2. változat [bV] – 2. kontextus (illatívis)
 - 1. változat [bVn] – 2. kontextus (illatívis)

2.a ábra. A hiperkorrekció kialakulásának fázisai a (bV) és (bVn) változók esetében

I. Fázis – ideális kezdőállapot: 1:1-hez megfeleltetés

1. változó (juk) – 1. változat [juk] – 1. kontextus (kijelentő)
2. változó (suk) – 2. változat [suk] – 2. kontextus (felszólító, kötő)

II. fázis – természetes redukciós folyamat

1. változó (juk) -----
- 1. változat [juk] – 1. kontextus (kijelentő)
 - 2. változat [suk] – 1. kontextus (kijelentő)
- (2. változó (suk) – 2. változat [suk] – 2. kontextus (felszólító, kötő))

III. fázis – stigmatizáció

[suk] változat kontextus mentes stigmatizációja.

IV. Fázis – hiperkorrekció

- (1. változó (juk) -----
- 1. változat [juk] – 1. kontextus (kijelentő)
 - 2. változat [suk] – 1. kontextus (kijelentő))
2. változó (suk) -----
- 2. változat [suk] – 2. kontextus (felszólító, kötő)
 - 1. változat [juk] – 2. kontextus (felszólító, kötő)

2.b ábra. A hiperkorrekció kialakulásának fázisai a -t végű igék esetében

nálata a hiperkorrekció. A IV. fázis kitűnően tükrözi azt a kaotikus állapotot, ami a magyar beszélőközösségre jellemző. Itt megfér egymás mellett a kiindulási állapotot jellemző, a nyelvtankönyvek által előírt ideális állapot, valamint a fent leírt folyamatok következtében létrejött stigmatizált (1. változó – 2. változat – 1. kontextus) és hiperkorrekt (2. változó – 1. változat – 2. kontextus) használatú forma is. Az imént leírtakból is kitűnően látszik, hogy a hiperkorrekció során nem egy bizonyos forma felszíni megjelenése a hiperkorrekció önmagában véve, hanem az a tény, amely miatt (a stigmatizációtól való félelem miatt fellépő elkerülés), de főként az, ahol (más kontextus) megjelenik.

Tekintsük át a négy fázist a vizsgált területek jellegzetes végződéseit kiválasztva.

A hiperkorrekt formák létrejötte tehát azzal magyarázható, hogy a stigmatizációt elkerülendő a beszélők semmilyen kontextusban sem merik használni a beszélőközösség által megbélyegzett [bV] végű, illetve „süksükölő” és „szukszükölő” alakokat.

Egy bizonyos szabály túláltalánosítását, kicsit más szemszögből, de lényegét tekintve hasonló módon illusztrálják Janda és Auger (1992) egyszerű modellje alapján a 3.a és 3.b ábrák. Ennek értelmében, ha egy A dialektus (alacsonyabb presztízsű) beszélői ismerik X formát, de nem alkalmazzák a következő szabályt: $X \rightarrow Y / _ Z$, azaz Z környezetben X forma helyett Y forma alkalmazandó, mely szabály használatos B dialektus (magasabb presztízsű) képviselői körében, akkor a szabály Y kimeneteli alakjának hiánya jól reprezentálja A beszélőközösséget. Ha erre a hiányosságra gyakran (esetleg drasztikusan és elítélő módon) hívják föl figyelmüket, akkor az előbb-utóbb tudatosává válik. Ebből következőleg a feltörekvő csoport (A beszélők) hajlamosak lesznek a fent említett szabály túlzott használatára és ennek következtében hiperkorrekt módon túlzott mértékben alkalmazzák Y-t, kiterjesztve azt egy újabb kontextusra is, W-re. Az Y forma ilyen kontextusmentes használata látható a 3a. és 3b. ábrákon, immár a vizsgált végzések behelyettesítésével.

I. fázis

$X \rightarrow Y / _ Z$
[bV] [bVn] (inessivus)

II. fázis

I. fázis szabályának (1. szabály) hiánya

III. fázis

1. szabály kiterjesztése egy újabb kontextusra

$X \rightarrow Y / _ W$
[bV] [bVn] (illativus)

3.a ábra. Egy szabály túláltalánosítása a (bV) és (bVn) változó esetében

I. fázis

$X \rightarrow Y / _ Z$
[suk] [juk] (kijelentő)

II. fázis

I. fázis szabályának (1. szabály) hiánya

III. fázis

1. szabály kiterjesztése egy újabb kontextusra

$X \rightarrow Y / _ W$
[suk] [juk] (felszólító, kötő)

3.b ábra. Egy szabály túláltalánosítása a -t végű igék esetében

Élőnyelvi példák (7)

A vizsgált főnévi végződés esetében, a hasonló jelentésű pároknál (illativus, inessivus) bekövetkező fonetikai redukció, vagyis [bVn] → [bV], s az ezzel együtt járó stigmatizáció nyelvhasználatbeli bizonytalansághoz, nem ritkán hiperkorrekcióhoz vezet. Hasonló módon, a tanulmányozott igecsoport esetében – a legtöbb igétől eltérően, ahol egy forma több funkciót is betölthet –, funkciók szerint különböző formák állnak rendelkezésre a kijelentő-, kötő- és felszólító mód kifejezésére. (Kassai, 1998) Így, ebben az esetben, az alternatív morfológiai utak vezetnek nemritkán nyelvhasználatbeli bizonytalansághoz, majd hiperkorrekcióhoz. Ennek különböző előfordulási típusai lehetségesek: aktív (produktív) és passzív hiperkorrekció (értékítéletes feladatokban a stigmatizáltak tűnő, ám normatív alak, azaz 2. forma 2. kontextusban elutasítása) és kerülés (bizonytalan alakok kerülése, mással helyettesítése). Ezen előfordulási lehetőségek közül most csupán az aktív- és passzív hiperkorrekcióról esik szó.

Először, természetesen a teljesség igénye nélkül, lássunk néhány élőnyelvi példát, majd a későbbiekben ezek kategorizálására kerül sor. Jóllehet, az ilyen, spontán módon

följegyzett élőnyelvi példák nem képezhetik vizsgálódás tárgyát, azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy pontosan az ilyen, interjúhelyzeten kívüli megnyilvánulások során lehet leginkább kiküszöbölni a megfigyelői paradoxont (8), s ezáltal közel férközni az alapnyelvhez. Továbbá ezen élőnyelvi példák tanulmányozása vezetett a kategóriák megalkotásához.

(bV) és (bVn):

- ... aki Istent *háttérben* akarja szorítani.
- Az előadás céljai három *pontban* szedhetők.
- Ösztöndíjat nyert a Vak Gyerekek Nemzetközi *Intézetében*.
- És rögtön az jutott az *eszemben*,.....
- A herceg és a hercegnő visszatértek a Buckingham *Palotában*.
- A japán gyerekek hat napot járnak *iskolában*.
- A Dobos család *életében* nemrégiben beköltözött a rettegés.
- Ez sem igaz ez a *szembenállítás*.
- ... legyen Rómeó és Júlia szerelmes *egymásban*.
- A pokolgépet egy *kisteherautóban* rejtették el.

-t végű igék:

- Ennek a készítménynek nem az a feladata, hogy *visszafordítja* az öregedés folyamatait.
- ... nem azzal a céllal születtek, hogy *megalkotjuk* a formális pragmatikát.
- Márta néninek nem kell énekelni, csak *hallgatja!*
- Ez arra jó, hogy *összehasonlítja* a két rendszert.
- Engedélyt kell kérni, hogy *bekapcsolhatja* a kék fényt.
- Neki sem az az érdeke, hogy *megtiltja*, hogy családok menjenek ki.
- Miért kockáztatta volna, hogy *meglátják?*
- Mohamedán országok képviselői kérik, hogy megfelelő felszerelést *biztosítjuk*.
- A ház urát pedig olyan táblázattal lepi meg, amelynek kitöltésével eldöntheti, hogy a többféle ajánlat közül melyiket *választja*.
- Mindennél fontosabb számára, hogy szemmel *tarthatja* férjét.
- Nem lehet nekünk eldönteni, hogy hova *fizetjük* a biztosítást?
- Ez most egy olyan lehetőség, hogy *förlújítjuk* a lakást virágokkal.
- Az a szándéka, hogy még az előtt *eltávolítja* a cápákat.
- Megvitattuk, hogy hogyan *tanítjuk* a csoportokat.
- Nem azért hallgatjuk, csak hogy *szórakoztatjuk* magunkat.

Az élőnyelvi példák kategorizálása

A példák figyelmes átolvasása során szembeötlik, hogy egyes esetekben nyelvi ítélőképességünk határozottan tiltakozik, másoknál viszont jóval bizonytalanabbak vagyunk. Minek köszönhető ez?

A korpuszbeli példákat elemezve és rendszerezve a következő három (bV és bVn), illetve két (-t) csoport különíthető el. Ezek a hipotézis kialakításában is nagy segítségemre voltak.

(bV) és (bVn):

- 1. kategória: a „biztonságos” (eredetileg inessivusi) [bVn] alak jelenik meg a megbélyegzett (eredetileg illativusi) [bV] helyett. A túlhelyesbítés csupán a korábban vázolt folyamattal (lásd 2-3a.) magyarázható.
 1. Tudna filmet adni a *fényképezőgépemben?*
 2. Rengeteg embert adunk a *közigazgatásban*.
- 2. kategória: A hiperkorrekt alak megjelenése azzal magyarázható, hogy a mondatban direktív (dinamikus) predikátum szerepel, de ez helyettesíthető egy lokatív (statikus) predikátummal. Sőt, lehet, hogy az esetek többségében ez utóbbi a gyakoribb, tehát pragmatikailag az utóbbi az elsődleges.
 3. két *szemben* állított vélemény (vö. álló)
 4. A Tisza rádióban most kerültünk igazán *időzavarban*. (vö. vagyunk)
- 3. kategória: talán legnagyobb a bizonytalanság mégis azokban az esetekben, ahol az ige kognitíván kétértelmű, azaz a perspektíva is szerepet játszik. Itt a beszélőnek kell eldöntenie, hogy direktív vagy lokatív perspektívát választ-e. Sokszor azonban úgy tűnik, hogy az alternatívák közti választás során nem az előbb említett tényezőket vesszük figyelembe, hanem inkább a „biztonságos” formát preferáljuk.

5. ... és körmeimmel lyukat vájtam a kabátja *ujjában* (hol/hova?)
6. A pokolgépet egy *kisteherautóban* rejtették el. (hol/hova?)

-t:

– 1. kategória: 1. forma [juk] ott jelenik meg, ahol egyértelműen felszólító- (1), (2), illetve kötőmódot (3) váránk.

Márta néninek nem kell énekelni, csak *hallgatja!*

Mohamedán országok képviselői kérik, hogy a megfelelő felszerelést *biztosítjuk*.

... nem azzal a céllal születtek, hogy *megalkotjuk* a formális pragmatikát.

– 2. kategória: Jóval nagyobb a bizonytalanság azokban az esetekben, ahol a főmondat után a mellékmondatban kijelentő-, illetve kötőmód is állhat. Itt a beszélőnek kell eldöntenie, hogy valami reálisat (tény) vagy irreálisat (kétely, tagadás, kérdés, lehetőség, bizonytalanság, megengedés, korlátozás) akar-e kifejezni. A gyakorlatban azonban úgy tűnik, hogy az alternatívák közti választás során nem az előbb említett értelmi tényezőket vesszük figyelembe, hanem a „biztonságos” kijelentő módot használjuk.

Ennek a készítménynek nem az a feladata, hogy *visszafordítja* az öregedés folyamatait. (Mivel egy új készítmény bemutatásakor hangzott el, annak csak jövőbeli, még nem létező feladatáról lehet szó).

Megvitatjuk, hogy hogyan *tanítjuk* a csoportokat. (Év elején, az oktatás megkezdése előtt még csak tervről, nem realizálódott feladatokról lehetett szó).

Mindennél fontosabb, hogy szemmel *tarthatja* a férjét. (Egy jövőben bevetendő módszer esetén szintén nem megvalósult tényről beszélünk).

A vizsgálat

Hipotézisek

Mint minden nyelvi változás, így a hiperkorrekció leírása is csak akkor lehet teljes, ha eleget teszünk az alkalmazott nyelvészeti kutatómódszertan egyik alapvető elvének, a beágyazottsági probléma követelményeinek, azaz számot adunk mind a külső (társadalmi), mind a belső (nyelvi) tényezőkről. A hiperkorrekcióval (is) foglalkozó korábbi tanulmányok (lásd: *Bánfai, Bodor és Pléh, 1987; Kontra, 1998; Kontra, 2003; Kontra és Váradi, 1991; Pléh, 1985; Pléh, 1990; Pléh, 1995; Pléh és Bodor, 2000; és Váradi, 1994*) szinte kivétel nélkül csak a külső tényezők (például életkor, nem, iskolai végzettség, lakhely, iskolatípus, tudatosság) vizsgálatára fordították figyelmüket. Ez a hiány motivált arra, hogy a jelenlegi tanulmányban elsősorban bizonyos nyelvi tényezők vizsgálatával foglalkozzam. A cél az, hogy kiderítsük, hogy milyen nyelvi tényezők, s milyen mértékben játszanak szerepet a túlláthatóság kialakulásában.

Hipotéziseim egyik kiindulási alapja az a több száz, általam lejegyzett élőnyelvi példa, ami a kutatás tárgya nem, viszont ösztönzője lehet. Ezek rendszerezése során úgy találtam, hogy a következő nyelvi tényezők valószínűleg szerepet játszanak a kvalitatív hiperkorrekció kialakulásában, s befolyásolják annak gyakoriságát, vagy legalábbis érdekes szerepüket megvizsgálni:

– elvárható főnévi végződések, illetve igemódok száma (azaz lehetséges-e többféle végződés a perspektíva függvényében, illetve többféle folytatása a mondatnak a realitás mértékétől függően), vagyis a kontextus melyik kategóriába sorolható (lásd 1.3)

– ige és vonzata közti távolság (azaz van-e közbeékelődő elem)

– ezek sorrendje (azaz a szórend a (bV) és (bVn) változó esetében)

– ige száma/személye (-t végű igék esetében)

– -t vs. -szt végű igék (ugyanis utóbbiak esetében a normától való eltérés társadalmi megítélése jóval kedvezőbb; *Kontra, 1992; Mitring, előkészületben*).

Hipotéziseimet egy korábbi tanulmányomra is alapoztam (*Mitring, 2000*), ahol azt tapasztaltam, hogy – legalábbis értékítéletes feladatokban – a távolságnak és a szórendnek nagy szerepe lehet a hiperkorrekció (passzív) előfordulásának gyakoriságában. Az ott tapasztaltak egybeestek *Pléh Csaba* (vö. *Pléh, 1998, 42.*, lokális vs. holisztikus döntéshozói algoritmusok) megfigyelésével, mi szerint a magyar mondatmegértés és feldolgozás során kis ablak is elegendő döntéshozatalainkhoz, de éppen emiatt gyakran túl gyorsan (esetleg tévesen) hozunk döntéseket.

A kérdőív

Mindezek figyelembevételével állítottam össze egy kérdőívet, melyet 50, véletlenszerűen kiválasztott adatközlő töltött ki. A feladatsor két, egymástól jellegében eltérő feladattól állt. Az első, értékítéletes, javításos feladat, a második mondat-kiegészítés. Itt kell azonban megjegyezni, hogy a spontán beszéd, illetve az értékítéletes és a kiegészítő feladatok eredményei nagymértékben eltérhetnek.

Feladat: Javíts ki minden, szerinted hibás alakot! (9)

- Szeméjépkocsijukkal épp a vasutállomás **irányában** közlekedtek.
- A B. család **életében** ezek után nem csoda hogy beköltözött a rettegés.
- Külföldi országok képviselői gyakran kérik, hogy a megfelelő felszerelést **biztosítjuk**.
- Behajtottunk a petőfi **utcában** is, jóllehet **ebben** az **utcában** a város felől behajtani tilos.
- A ház urát pedig olyan táblázzal ajándékozta meg, melynek segítségével az eldöntheti, hogy a többféle ajánlat közül melyiket **választja**.
- Pár perc múlva járművükből kiszálva egy bombának látszó tárgyat relyttek el egy ott-parkoló **kisteherautóban**.
- D. elmondta, hogy számára most mindennél fontosabb, hogy a jövőben szemmel **tarthatja** férjét.

1. táblázat. Hiperkorrekt alakok előfordulása a javításos feladatban

	1.kat.	2.kat.	3.kat.	távolság	szórend	-szt/-t	normatív	hiperkorrekt
irányában		+			+		28	22
életében	+			+	+		17	33
biztosítjuk	+			+		-t	8	42
utcában	+			(+)			35	15
ebben	+			+	+		12	38
utcában	+			+	+		15	35
választja	+			+		-szt	9	41
kisteherautóban			+	+			9	41
tarthatja		+		+		-t	1	49 (1)

II Feladat: Egészítsd ki a mondatokat a zárójelben megadott szavak segítségével!

- Akkor odaállnék bátran, szemrebbenés nélkül önökkel (szem)
- Előadásom céljai három (pont) szedhetők.
- Fontosnak tartom, hogy a kormány az új adópolitikájával a nyugdíjasokat (támogat)
- Megakadályozta, hogy a tanulók a dolgozat befejezése után a hibákat (kijavít).
- Házasságuk hamarosan tönkrement. Nem csoda, hiszen (mozi, színház, étterem) sosem jártak.
- Az ellenzék szövívője kéri, hogy (alátámaszt T/1) érveinket tényekkel.
- Uram, lehetetlen, hogy (kiszabadít T/1) a túszoikat több napi fogvatartás után.
- A tettesek éjjel 1 és 2 óra között hatoltak be a helyi (plébánia hivatal).
- Nincs más dolga Rozi néninek, mint hogy karba tett kézzel a rádiót (hallgat)

2. táblázat. A hiperkorrekt alakok eloszlása a mondat-kiegészítő feladatban

	1.kat.	2.kat.	3.kat.	távolság	szórend	-szt/-t	normatív	hiperkorrekt
szembe(n)		+		+			31	19
pontba(n)		+			+		37	13
támogatja/ssa		+		+		-t	5	45
kijavítják/sák	+			+		-t	44	6
moziba(n), színházba(n), étterembe(n)		+			+		43	7
támasszuk alá /alátámaszunk	+					-szt	49	1
kiszabadítjuk/suk	+					-t	46	4
hivatalba(n)	+						49	1
hallgatja/ssa		+		+		-t	4	46

Az eredmények értékelése

Az eredmények értékelésére csak úgy vállalkozhatunk, ha mindvégig szem előtt tartjuk, hogy a bemutatott vizsgálat egy előtanulmány volt. Az eredmények jó útmutatók lehetnek későbbi kutatásokhoz, de semmiképpen sem tekinthetők véglegesnek

A kapott eredmények abba az irányba mutatnak, hogy:

– minél nagyobb a bizonytalanság, vagyis minél nagyobb számmal jelzett kategóriájú a főnév vagy ige (lásd 1.3), annál valószínűbb a hiperkorrekció;

– az elvárt kötő-, illetve felszólító mód összetételekor (-t végű igék) azt látjuk, hogy az előbbi esetén nagyobb a hiperkorrekció előfordulási esélye. Ennek magyarázata talán abban rejlik, hogy itt nem válik el az igekötő – mint a formailag nagyjából megegyező felszólító módnál;

– az ige száma/személye látszólag nem játszik szerepet;

– a „szukszüksökölés” enyhébb társadalmi megítélésének megfelelően az -sz-t végű igék-nél gyakoribb a „gyanús”, de normatív alak használata, mint a -t végűeknél;

– a fordított szórend és a növekvő távolság hozzájárul a hiperkorrekció kialakulásához;

– a távolság látszólag nagyobb szerepet játszik;

– általánosságban véve a két típusú feladat közt nagy a különbség, az aktív hiperkorrekció (2. táblázat) alacsonyabb számban fordul elő, mint a passzív. (1. táblázat)

A hiperkorrekciós kutatások kiterjesztése céljából a fent vázolt előtanulmányt szükséges megismételni több adatközlő bevonásával, és variancia-analízissel kiértékelni. Ily módon megadható, hogy melyek azok a belső (nyelvi) tényezők (faktor csoportok), amelyek szignifikánsak. Ez hozzásegítené ahhoz, hogy a hiperkorrekció előfordulását már nem csak különböző külső (a beszélő társadalmi, pszichológiai jellemzői), hanem nyelvi tényezők függvényében is leírassuk.

Jegyzet

(1) Ahol V = a vagy e. Eltérően a magyar nyelvészeti hagyománytól, nem (bAn)/(bEn) változóként jelölöm, hanem a magyar, illetve angol nyelvű irodalomban is elterjedt (bVn)-ként; lásd pl. Várad (1995/96) és Kontra (1998). A dolgozat csak a „hol/hova?” kérdésre felelő (bV) és (bVn) változót vizsgálja, ugyanis a „mikor?”-ra adott válasz esetében nem alakulhat ki hiperkorrekció.

(2) Két változóról van szó, 2–2 változattal. (N. B. változók jelölése (), változatoké [].) Jóllehet összesen két megjelenési forma létezik, mégsem szabad ugyanúgy kezelni az alakilag megegyező, de a normához való viszonyulás alapján teljesen más megítélés alá eső normatív, illetve hiperkorrekt [bVn], valamint a stigmatizált illetve normatív [bV] változatokat.

Az inessivusi (bVn) változó két változata: normatív [bVn] és a stigmatizált [bV]; az illativusi (bV) változó két változata: a normatív [bV] és a hiperkorrekt [bVn].

(3) Itt a két változó igazán akkurátus megnevezése az volna, hogy a (-t végű igék kijelentő módja) és (-t végű igék felszólító-/kötőmódja). Bár a tanulmány kiterjed a mély hangrendű E/3 és T/1-3, valamint a magas hangrendű T/1 tárgyas ragozású igékre is, az egyszerűbb követhetőség érdekében a továbbiakban a nyelvművelés egyik központi terminusa, „szukszüksökölés”, miatt a T/1 végződések használatosak.

Mint fentebb, itt is másként kezelendő a normatív, illetve hiperkorrekt [juk] valamint a stigmatizált és normatív [suk]. A kijelentő módbeli (juk) változónak két változata: a normatív [juk] és a stigmatizált [suk]. A kötő- és felszólító módbeli (suk) változó két változata: a normatív [suk] és a hiperkorrekt [juk].

(4) A számmal jelzett társadalmi osztályok megoszlása a következő: 0–1: alsó osztály, 2–4: munkásosztály, 5–8: alsó középosztály, 9: felső középosztály.

(5) Ugyanerre a kétirányú túllövésre hívja föl a figyelmet Di Paolo (1992, 267.) is. A hiperkorrekció esetén a valós presztízsformra, míg a hipokorrekciónál a rejtett presztízs irányába.

(6) A tanulmány szempontjából az ábra alsó fele (hipokorrekciónál) nem releváns.

(7) A példákat nem interjúhelyzetbeli megnyilatkozások (pl. beszélgetés, tv- és rádióközvetítés) során rögzítettem.

(8) Az a módszertani probléma, miszerint a nyelvész azt akarja megfigyelni, hogy hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nem figyelik őket.

(9) Mindkét típusú feladatban el voltak rejtve egyéb típusú hibák, illetve hibalehetőségek. Most viszont csak a jelen tanulmány szempontjából relevánssakra koncentrálok.

(10) Természetesen vitatható, hogy ezt az alakot hiperkorrektnek tartjuk-e, ugyanis a 2. kategóriájú igéknel két-féle folytatás lehetséges, de az egyik a modalitásból kiindulva valószínűbb.

Irodalom

- Baugh, J. (1992): Hypocorrection: mistakes in production of vernacular African American English as a second dialect. *Language & Communication*, 12. (3/4) 317–326.
- Bánfai B. – Bodor P. – Pléh Cs. (1987): A megítélési helyzet hatása nyelvhelyességi ítéletekre. *Magyar Nyelvőr*, 111, 20–28.
- Janda, R. D. – Auger, J. (1992): Quantitative evidence, qualitative hypercorrection, sociolinguistic variables – and French speakers’ ‘eadhaches with English h. *Language & Communication*. 12. (3/4) 195–236.
- Kassai I. (1998): Csoda-e, ha suksükölünk? In: Sándor K. (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó, Szeged. 23–25.
- Kontra M. (1992): Szüksükölő akadémikus. Hajdú M. – Kiss J. (szerk.) *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 372–374.
- Kontra M. (1998): Gondolatok a (-bVn) és a (-bV) nyelvi változókról. In: Sándor K. (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó, Szeged. 9–22.
- Kontra M. (szerk., 2003): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris, Budapest.
- Kontra M. – Váradai T. (1991). Suksükölő értelmiség. Nyelvhazánlatunk néhány kérdése az iskolázottság tükrében. *Mozgó Világ*, 2. 61–70.
- Labov, W. (1973): A társadalmi folyamatok tükröződése a nyelvi szerkezetekben. In: Szépe Gy. (szerk.): *A nyelvtudomány ma: Szemlények korunk nyelvészetéből*. Gondolat, Budapest. 509–527.
- Martinet, W. (1955): *Économie des changements phonétiques*. Franke, Berne.
- Mítring É. (2000): A hibakereső anyanyelvi oktatás szerepe a hiperkorrekció kialakulásában. In: Lengyel Zs., Navracscics J. – Nádasi E. (szerk.): *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok – Közép Európa IV*. Veszprém. 55–62.
- Mítring É. (2001): A hiperkorrekció és a -t végű igék. In: Papp Gy. (szerk.): *11. Élőnyelvi konferencia*. Újvidék. 223–230.
- Mítring É. (2002): A -bV(n) változó a hiperkorrekció tükrében. In: Gósy M. – Lengyel Zs. (szerk.) *Alkalmazott Nyelvtudomány II/I*. Veszprém. 41–48.
- Mítring É. (előkészületben). *A különböző stigmatizált változók helyzete az E-K kontinuum mentén*.
- Pataki P. (1984): A francia subjonctif és a magyar kötőmód. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. XV, 207–217.
- Pléh Cs. (1985): A hiperkorrekció és a lazaság között: a nyelvi intuíció néhány életkori és pedagógiai befolyásolójáról. *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből*. I, 71–85.
- Pléh Cs. (1990): A stigmatizáció és hiperkorrekció dinamikájáról. In: Balogh L. – Kontra M. (szerk.) *Élőnyelvi Tanulmányok*. Budapest: az MTA Nyelvtudományi Intézete. 55–75.
- Pléh Cs. (1995): On the dynamics of stigmatization and hypercorrection in a normatively oriented language community. *International Journal of the Sociology of Language*. 111, 31–45.
- Pléh Cs. (1998): *Mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest, Osiris.
- Pléh Cs. – Bodor P. (2000): Linguistic Superego in a normative language community and the stigmatization-hypercorrection dimension. *Multilingua*, 19–1/2, 123–139.
- Trudgill, P. (1997): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- Váradai T. (1994): Hesitations between inessive and illative forms in Hungarian (-BA and -BAN). *Studies in Applied Linguistics*, 1. 123–140. Department of general and Applied Linguistics, Lajos Kossuth University, Debrecen.
- Váradai T. (1995–1996): Stylistic variation and the (bVn) variable in the Budapest Sociolinguistic Interview. *Acta Linguistica Hungarica*, 43. 295–309.
- Zipf, G. K. (1949): *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Mass: Addison-Wesley, Cambridge.